

ZADNJA IZMENA

Michael Ondaatje*Zbrana dela Billyja Kida*

Skedenj, v katerem sem takrat prebil ves teden, je stal na robu posestva in je bil zapuščen, kot se je zdelo, že več let, čeprav je bil sezidan iz kamna in dobrega lesa. Ob hladni sivini prostora so se mi oči privadile na mehko svetlobo in tam sem si pregнал vročico. Dolg je bil dvajset sežnje, širok približno deset sežnje. Nad mano je bila še ena soba podobne velikosti, toda po deskah ni bilo varno hoditi. Vseeno sem slišal, kako so ptice in kdaj pa kdaj kaka žival z nožicami praskljale po njih, trhel les pa je zvoke okrepil, tako da so prihajali v moje sanje in more.

Toda do tega, da sem tam ostal, sta me pripravili barva in svetloba prostora, ne vročica. Bil je miren teden. Bili sta barva in svetloba. Barva siva z ostanki rjave – na primer tiste rjasto rjave cevi in kovinski predmeti, ki so nekoč držali uzde ali čebre, ki jih je izpodrinila uporaba strojev; trideset ali približno toliko sivih konzerv v enem kotu sobe, njihove elipse so tam, kjer sem sedel, v temi risale vzorce.

Ko sem prišel, sem odprl okni in vrata in sonce je noter vllilo kvadrate in trikotnike in razsvetlilo kožo tal, pokrito s perjem in prahom in starim zrnjem. Okna so gledala na polja in ob vratih so rasle rastline, jaz pa sem jih postopno moral z urinom. Zapihal je vlažen veter in prinesel noter ptice, ki so poletele na drug konec sobe, da bi vzele zalet za to, da bi lahko ponovno poletele ven. S strehe je visela stara cev, enake barve je bila kot stene, tako da sem se nekoč udaril vanjo.

V tistem tednu sem si torej postlal na mizi in odležal svojo vročico, karkoli je že bila. Iz glave sem si pregнал vse misli. Samo čutil sem sobo in se učil, kaj zmore moje

telo, kaj lahko prestane, kakšne barve so mu najbolj všeč, katere pesmi najlepše zapojem. Bile so živali, ki se niso izselile in ki so me sprejele kot večjo pasmo. Z njimi sem jedel staro zrnje, pil iz stalne luže približno dvajset sežnjev od skednja. Nobenega človeka nisem videl in slišal nobenega človeškega glasu, pri sranju sem se naučil čepeti na najprimernejši način, se brisal z listi, mesa nisem poskusil niti se dotaknil mesa drugih živali, nikoli nisem prestopil njihovih meja. Vsi smo se zavedali drug drugega in se spoštovali. Muha, ki je sedla na mojo roko, je potem, ko se je razgledala, preprosto odletela, požrla svojo bolezen in jo ohranila v sebi. Ko sem hodil, sem se izogibal pajčevinam, ki so tudi imele svoje prostore, kjer so rasle, ki so imele svoje zgodbe, ki so jih morale končati. Muhe so se lovile v tiste akrobatske mreže in to je bil edini uboj, ki sem ga videl.

In v sosednjem skednju je bila še ena kašča, ki so jo od nas ločevala le debela lesena vrata. V njej je bilo kakih sto podgan, rejenih podgan, ki so žrle in žrle za čevelj debel kup zrnja, ki je bil zdaj zapuščen in se je začel fermentirati, tako da so ob koncu mojega tedna, potem ko je močan dež sprostil moč v tistih semenih in prinesel pijanost v glave tistih podgan, izgubile pamet in nehale jesti hrano pred seboj in se obrnile druga k drugi in groteskno in nerodno zaradi svoje velikosti so se med sabo lotile oči in reber, tako da so jim rumeni želodci spolzeli ven; in prilezle so skozi tista vrata in ubile veverico – približno deset se jih je spravilo na tisto progasto reč in teh deset se jih je med seboj požrlo, preden so ugotovile, da veverice že zdavnaj ni več, tako da sem jaz, sede na odprtem oknu s široko polico, kjer me niso mogle doseči, nabil puško in ustrelil spet in spet v njihovo počasno vreteno na drugi strani sobe ob vsakem bummm in ponovno nabil in ustrelil spet in spet, dokler nisem porabil vse torbe z zalogo nabojev – hrup je prebijal pečat tišine v mojih ušesih, dim se je vil skoz okno, potem ko se je dvignil iz moje pesti, in dolga razdalja dvajsetih jardov med mano in njimi je bila prazna, razen letečega naboja, osamljenega odposlanca križem in vmes med lesenimi postojankami, nikoli se ni vrnil, tako da so se podgane še naprej valile kot obroč v tišinah in žrle druga drugo, nekatere pa celo naboje. Dokler ni bila moja roka črna in puška vroča in ni v tisti sobi ostala nobena druga žival katerekoli vrste, razen fanta v modri srajci, ki je sedel tam in kašljal zaradi prahu ter si z levo lahtjo brisal znoj z zgornje ustnice.

* * *

Spominjam se tiste polnoči pri Johnu Chisumu. Sallie mi je pripovedovala o Henryju. Pripeljati sta ga dala iz Anglije, z ladjo, potem z vlakom, zatem je Sallie počakala vlak in ga zadnjih sedemdeset milj prepeljala s kočijo. Nadvse čudna stvarca, je dejala. Sprva se je komajda povzpел na stopnico, tako težak in dolg je bil. Njegov rep, ki je bil temnorjav z jantarnim grebenom na sredi po dolžini, je stal pokonci kot kaka rastlina, zato si, ko se je premikal po hribečkih navzgor in navzdol, najprej zagledal

njegov rep. V hiši je v kuhinji bila Johnova ura, hrup in brnenje sta se privrtela do nas na verandi. John in Sally, ščene Henry in jaz. Tistega jutra sem šele prišel.

Basset mu pravijo, reče Sally, in včasih so jih gojili v Franciji za vse tiste debele plemiče, katerih psi so bili zanje prehitri, ko so šli na lov. Zato so vzeli najslabše in najpočasnejše od vsakega legla in jih sparili z najslabšimi in najpočasnejšimi iz vseh drugih legel in to so počeli, dokler niso dobili najpočasnejše pasme, kar so si jo lahko zamislili. Meni se zdi precej svinjsko, sem dejal. John se je nerodno, a vljudno popraskal po dimljah – reči hočem, malokdo bi to utegnil opaziti, če ne bi ravno gledal, če tega ne bi pričakoval. John je začel zgodbo.

Ko sem bil med vojno v New Orleansu, sem se seznanil s tem človekom, ki je imel pse. Seznanil sem se z njim, ker sem bil takrat pevec, on pa je rad pel, zato sva precej prepevala skupaj. Fant se mi je zdel čisto pri pravi. Reči hočem, da ni trzal ali kaj takega. No, mesec ali dva zatem, ko sem zapustil New Orleans, sem dobil sporočilo od nekega drugega prijatelja, ki je kdaj pa kdaj prepeval z nama, in povedal mi je, Livingstonea, to je bil prvi pevec, so požrli njegovi psi. Dobil sem razglednico in na njej ni pisalo nič več. Ko sem spet prišel v New Orleans dve ali tri leta pozneje, sem izvedel.

Livingstone je bil očitno blazen. Gotovo je bil že nekaj let predtem, in ker se ni mogel boriti v vojni – šepal je zaradi nesreče s kočijo – se je obešal na vojake, kot sem bil sam. Vseeno pa se je šušljalo, da je pravi razlog, zakaj ga niso vzeli, to, da mu nihče, ki ga je poznal, ne bi zaupal puške. Svojo mater bi nekoč skoraj ubil z dvanajstkalibrsko puško, k sreči je razstrelil samo grdo vazo in tudi njeno nogo. (Račun za kirurga je znašal več kot štirideset dolarjev, saj je trajalo skoraj tri ure, da so ji pobrali vse šibre iz stegen, saj ni nikomur pustila više od kolen, niti poklicnemu zdravniku ne.) Poslej se je Livingstone izogibal pušk, mislim, da mu je bilo zaradi vsega skupaj nerodno, poleg tega so se o tem dogodku šalili po vsem mestu.

Nekaj časa zatem si je kupil španjela ene od ameriških pasem. Mesec dni pozneje je kupil še enega. Dejal je, da bo začel rediti pse, in njegova mati, ki je bila vesela tudi tega kančka ambicioznosti, ga je spodbujala. Toda šele po njegovi smrti je izvedela, kaj je pravzaprav počel, in tudi takrat ji je moral veterinar vse še enkrat razložiti. Livingstone, in to se je dogajalo v času, ko je z mano ob večerih prepeval, se je odločil, da bo vzgojil pasmo norih psov. To je storil tako, da jih je paril med seboj. Mama mu je dala denar, da je začel posel, in kupil si je z lesom ograjeno farmo, postavil ograjo okrog zemljišča, velikega petdeset kvadratnih čevljev, in obdržal samo prva dva psa, ki ju je kupil, in ju dobesedno sparil v blaznost. Pravzaprav ne njiju, temveč njune mladiče, ki so se parili in parili s svojimi brati in sestrami in materami in strici in nečaki. V vseh mogočih kombinacijah, dokler njihove kosti niso postale usločene in prepletene, uhlji daljši od nog, po naravi pa so postali bodisi brezbrizni ali hudobni in čeljusti so imeli črne, ne pa rdečih. Najbrž vam je jasno, da nihče ni vedel za to. Trajalo je dve ali tri leta, preden je prišlo do nesreče. Ko so ga ljudje spraševali, kako je z njegovimi psi, je odgovarjal, da dobro; vse skupaj je bil skriven sistem in ni hotel,

da bi kdo pogledal vanj. Govoril je, da bi delo rad dokončal, preden ga bo pokazal ljudem. Takrat bo to presenečenje, ki bo naredilo močan vtis. Kot pri vzgoji vrtnic.

Človek lahko pove, kako izrojen je neki pes, po širini njegovih zenic in tudi Livingstone je to vedel, saj je izbral dva najbolj izprijena psa in ju sparil še korak dlje v blaznost. Po treh letih je imel že več kot štirideset psov. Zgodnejše je kar izpustil, preveč zdravi so bili. Ostali so bili, ko jih je našel veterinar, groteskni stvori – ki so se komajda premikali, razen kadar so jedli ali nečistovali. Psi so ležali, ko so našli njegovo truplo, brezvoljni kot vreče peska, naslonjeni na štirinajst čevljev visoko ograjo, ki jo je bil postavil Livingstone. Oči so imeli izbuljene kot frnikole; nekateri so bili slepi, oči so se jim razpočile. Livingstone je ugotovil, da so tembolj nečistovali, čim manj jih je krnil, pa čeprav le zato, da ne bi mislili na lakoto. Ti sicer prvotno lepi psi so se tistemu veterinarju iz New Orleansa, ki jih je našel, zdeli budalasti in grozljivi. Niti tega ni mogel ugotoviti, da so bili to nekoč španjeli ali da naj bi to bili. Niso renčali, temveč so samo sikali skozi zobe – v njih so imeli škrbine, ker so jim izpadali. Lincoln jim je pogosto dajal piti le alkohol.

Mama mu je kar naprej dajala denar za njegovo podjetje, ki seveda še vedno ni obrnilo niti ficka. Nikoli ni prodal niti enega psa in živel je sam. V mesto je prihajal ob četrtek po hrano in ob četrtek zvečer, takrat ko sem bil v New Orleansu, je prepeval z mano. Ponavadi sva po petju veliko pila. Pa vendar niti takrat, ko je bil pijan, ni pokazal nikakršnega znamenja norosti ali čudaštva. Kot da je puščal vso svojo blaznost, vso svojo perverzno logiko za tisto ograjo na svoji farmi in je bil takrat, ko je vsak četrtek prišel v mesto, že povsem očiščen. Mnogi, ki jih je poznal še v mladih letih, so pravili, koliko bolj uravnovešen je postal in da ga bodo sedaj verjetno že sprejeli v vojsko. Povedal mi je, da ima majhno farmo, psov ni nikoli omenil. Potem je okrog treh zjutraj ali približno takrat odšel domov v hišo k tistim štiridesetim norim psom, kjer je klinično in znanstveno paril najslabše z najslabšimi, k tistim kupom kosti in dlake in spolnih organov in izbuljenih oči in možganov, ki so bili zmedeni napol od lakote, od pijače, brez pameti, brez oblike, jemale so jim jo nove čudne kosti, ki so jim rastle v lobanjo. Ti španjeli, če bi jim zdaj še lahko tako rekel, so bili v glavnem rvaji.

Ko so tam našli Livingstona, od njega ni ostalo skoraj nič več. Celo njegovo uro je pogoltnil eden od psov in jo potem pred veterinarjem izbljuval. Kosti so seveda bile in njegovo levo zapestje – roka, v kateri je držal bič, kadar je bil v ogradi – je ostalo nedotaknjeno sredi obora. Kaj dosti drugega pa ni ostalo. Prah po vsej ogradi je bil rdečkast in njegove obleke, od katerih tudi ni dosti ostalo, so bile raztresene naokrog.

Tudi psi so bili lačni krvi. Čeprav so ocenjevali, da so to prizorišče odkrili dva dni po dogodku, so bili nekateri psi požrti na podoben način. Veterinar je odšel v hišo, vzel Livingstonovo puško, tisto, s katero je pognal krogle v nogo svoji materi, nabojev ni mogel najti, odšel je v mesto, kupil naboje, v mestu ni rekel niti besede, le šerifa je pobral in odjezdil nazaj. In postrelila sta vse preostale pse, nista hotela v ogrado,

temveč sta potisnila puško med deskami v ograji in odstrelila trideset glav, ki so še ostale žive, kadarkoli je pač katera prišla v domet ali pod tak kot, da se je puška lahko obrnila proti njej. Potem sta odšla noter, z Livingstonovima lopatama izkopala jama in vse skupaj pokopala. Štirideset psov in njihovega razpadlega lastnika.

Ura v notranjosti je za pol sekunde zabrenčala in potem odbila eno. Sallie je vstala in stopila po stopnicah z verande. Henry je zdaj že zmožgal te stopnice, odšel je z njo in potem sta šla do roba temne prazne puščave. John se je gugal na stolu. Gledal sem Sallie. Sklonila se je, sklenila roke pod Henryjevimi uhlji in ga počohala po vratu tam, kjer je vedela, da mu je všeč. Sklonila se je še niže k njegovemu uhlju, k levemu, k tistemu, ki je bil obrnjen proč od naju, in rekla, zelo tiho, mislim, da John ni niti slišal, tako tiho je bilo, Kako grda zgodba, Henry, kaj? Kako grda.

* * *

Januar v Tivan Arroyu, pogosteje imenovanem Stinking Springs. Z mano Charlie, Wilson, Dave Rudabaugh. Sneg. Charlie je vzel moj klobuk in odšel ven, da bi prinesel drva in nakrmil konje. Strel mu je na trebuhu izžgal obleko in ga odnesel naravnost nazaj v sobo. Sneg na Charliejevem levem škornju. Samo korak ven je stopil. V eni roki je imel sekuro, v drugi čeber. Nobene puške.

Vstani, Charlie, vstani, pojdi in mu pokaži. Ne, Billy. Utrujen sem, prosim te. Jezus naj ti čuva roke, Billy. Vstani, Charlie. Podprem ga, da pride do vrat, mu potisnem v roko puško. Pojdi, srečno, Charlie.

Stal je tam, majal se je, premaknil pa ne. Potem je stopil popolnoma, neverjetno naravnost skoz vrata proti Patu in drugim na robu ozke globeli kakih dvajset sežnjev stran. Niti puške ni mogel dvigniti. Včasih se je nagnil na stran, a vedno vedno naravnost. Smrt Garrettu. Poči ga, Charlie. Samo opazovali so ga, niso se ganili. Čez njegovo ramo sem pomeril na Pata, ustrelil in zadel vrvico na njegovem ramenu. Njega nisem ranil. Charlie se je zgrbil. Dvigni se, Charlie, ubij ga ubij ga. Charlie se je dvignil in pomolil puškino cev v sneg. Šel je naravnost proti Garrettu. Drugi so se potuhnili, ne pa tudi Garrett, ki je kar stal tam in jaz nisem še enkrat ustrelil. Charlie je vedel, da je zdaj že mrtev, da mora nekam iti, nekaj storiti, da bi nehal misliti na bolečino. Charlie je stopal naravnost, zdaj jim je bil že bliže, z rokami je pokrival grdobijo v svojih hlačah. Ustrelil ga, Charlie, ustrelil ga. Krvava sled, ki jo je puščal, ravna kot rez. Bliža se bliža. Charlie se bliža globeli, se vrže Garrettu v naročje, sprazni želoдец na Garrettov pas za pištolo. Živio, Charlie, reče Garrett mirno.

Zunaj sneg. Wilson, Dave Rudabaugh in jaz. Nobenih oken, vrata odprta, da lahko vidimo. Zunaj štirje konji.

* * *

Jimu Paynu je ded povedal, kako je nekoč srečal Franka Jamesa, enega od bratov James.

Zgodilo se je v kinu v Los Angelesu. Potem ko so ga pomilostili, je imel Frank veliko služb. Takrat ko ga je spoznal Jimov ded, je bil vratar v Kinu Fresco.

NAJ VAM KARTO ODTRGA FRANK JAMES, je pisalo na plakatu in ljudje so raje prihajali zaradi tega kot zaradi filma. Frank je govoril:

"Hvala za obisk, kar naprej, prosim."

Jimov ded ga je vprašal, ali bi po filmu hotel priti k njemu na pivo, toda Frank James je dejal "Ne, hvala lepa," in odtrgal naslednjo karto. Takrat je bil že alkoholik.

* * *

Pat Garrett, idealni morilec. Javna osebnost, razum zdravnika, roke poraščene, brazgotinaste, ožgane od vrvi, na zapestju je imel vse življenje škrlaten madež. Idealen ubijalec, kajti njegov razum je bil neomahljiv. Bil je zmožen ubiti človeka na cesti, se vrniti in dokončati šalo. Človek, ki je odločil, kaj je prav, in pozabil na vsakršno moralo. Vsem se je zdel prikupen, razen sovražnikom. Odkrito je užival med ljudmi, nekateri med njimi so bili čudaki, bedaki, tatovi. Zanje je bil nad vse nevaren, razumel jih je, tisto, kar je motiviralo njihov smeh in jezo, tisto, o čemer so radi razmišljali, kako je moral nastopiti pred njimi, da so ga vzljubili. Akademski morilec – samo njegov razigrani humor in različni interesi so iz njega naredili najboljšega družabnika. Poslušal je ljudi, kakršen je bil Rudabaugh, in se hihital ob njihovih izbruhih. V javnosti je govoril ostudno, toda kadar je bil sam, ni nikoli preklinjal.

Pri petnajstih se je sam naučil francoščine in tega nikoli ni povedal nikomur in naslednjih štirideset let ni nikoli z nikomer spregovoril francosko. Še francoskih knjig ni bral.

Med petnajstim in osemnajstim letom je bilo o Garrettu malo slišati. V Juan Paru si je za dve leti najel sobo z denarjem, ki ga je prihranil, in si sestavil urnik, po katerem se je učil, kako piti. V prvih treh mesecih se je pripravil do tega, da se mu je razkrojila pamet. Vsepovsod je bruhal. V letu dni je lahko spil dve steklenici na dan, ne da bi bruhal. Prvič v življenju je začel sanjati. Zjutraj se je zbuval, njegove rjuhe so bile razmočene od urina s štiridesetimi odstotki alkohola. Začel se je bati rož, ker so rasle tako počasi, da ni mogel vedeti, kaj naklepajo. Njegov razum se je naučil, da je večvreden zaradi pretiranih napak tistih okrog njega. Rože so ga opazovale.

* * *

Na ulici je bil pes. Nekakšen španjel, bel in črn. Pes, Garrett in dva prijatelja, ki sta spominjala na žrebca, so prišli po ulici do hiše, k meni.

Spet.

Na ulici je bil pes. Nekakšen španjel, bel in črn. Pes, Garrett in dva prijatelja so prišli po ulici do hiše, k meni.

Garrett si sname klobuk in ga pusti pred vrati. Drugi se zasmеjejo. Garrett se nasmehne, porine pištolo skož vrata. Drugi se razkropijo in obkolijo hišo.

Vse to bi videl, ko bi bil na strehi in gledal dol.

* * *

Zunaj sneg. Dave Rudabaugh in jaz. Nobenih oken, vrata odprta, da lahko vidiva. Zunaj štirje konji. Garrett je pomeril in ustrelil, da bi prestrelil vajeti. Pri treh mu je to uspelo in so ušli, nam trem pa ni uspelo pobegniti. Pet minut je poskušal zadeti vajeti zadnjega konja, vendar je vsakokrat zgrešil. Potem je ustrelil konja. Prišla sva ven. Brez pištol.

Prevedla Staša Grahek

Michael Ondaatje, kanadski pisatelj. Rodil se je na Cejlonu (Šri Lanka) leta 1943, pri enajstih je odšel v Anglijo k materi, leta 1962 pa se je preselil v Kanado. Če naši podatki ne zaostajajo, je Ondaatje doslej izdal štiri pesniške zbirke: *The dainty monsters* (1967), *The man with seven toes* (1969), *Rat jelly* (1973) in *There's a trick with a knife I'm learning to do: poems 1973-1978* (1979); nekje med Ondaatjejevo poezijo in prozo je knjiga *The collected works of Billy the Kid* (1970), na drugi strani pa so njegova od začetka do konca prozna dela: romana *Coming through slaughter* (1976) in *The English patient* (1992) ter avtobiografski roman *Running in the family* (1982). Ondaatje velja za netipičnega kanadskega avtorja, saj so njegove knjige nastajale neodvisno od tradicije kanadske književnosti. Med avtorji, ki naj bi vlivali na njegov slog, je pisatelj le Wallace Stevens, sicer pa se je domnevno zgledoval pri Louisu Mallu, Alfredu Hitchcocku in Sergiu Leoneju.

Poleg omenjenih je Ondaatje izdal še kritiško knjigo z naslovom *Leonard Cohen* (1970) ter uredil tri antologije: *The broken ark* (1971), knjigo živalskih pesmi; *Personal fictions* (1977), antologijo kratke proze; *The long poem anthology* (1979). Posnel je tudi tri filme. Za svoje delo je dobil nekaj literarnih nagrad, med katerimi je najodmevnejša letošnja Bookerjeva, ki si jo je razdelil z Barryjem Unsworthom. Ondaatjeju so polovico nagrade (17.000 dolarjev) podelili za roman *The English patient*, ki ga je pisal osem let. (S.G.)